

Тетяна Бевз

КОНСЕРВАТИВНІ ПАРТІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ТРАДИЦІЯ ЧИ МОДЕРНІЗАЦІЯ

У статті увага зосереджена на функціонуванні політичних партій України консервативного спрямування, на аналізі їх програм. Акцентовується увага на специфіці консервативної ідеології, її різновидах у програмах політичних партій.

Ключові слова: консерватизм, консервативна модернізація, традиція, модернізація.

Tetyana Bevez. Conservative parties of modern Ukraine: tradition or modernization. *In the article attention is concentrated on functioning of political parties of Ukraine of conservative direction, on the analysis of their programs. Attention is accented on the specific of conservative ideology, its varieties in the programs of political parties.*

Keywords: conservatism, conservative modernization, tradition, modernization.

У сучасній політичній практиці серед ідей та ідеологій помітне місце почав займати консерватизм, насамперед, як ідеологічна основа центризму. Більше того, консерватизм почали розглядати як універсальну ідеологію. У періодиці, а також у наукових працях все частіше почало з'являтися словосполучення «консервативна модернізація». Життя давно довело, що реформи зовсім не означають покращання життя, а контрреформи не завжди деструктивні. Водночас відбувалася ідеалізація консервативної складової ліберальної традиції, яка визначалася як традиція свободи. Серед політичних партій є чимало прихильників традицій (неважливо яких). Доречним буде також зазначити, що традиція і модернізація нерідко сприймаються як антагоністичні поняття. Засновник загальної політологічної теорії консерватизму німецький соціолог середини ХХ ст. К. Мангейм аналізував консерватизм, виходячи зі своєї теорії «стилів людського мислення». Це дало можливість

представити консервативну ідеологію як певний постійний суб'єктивний образ, породжений стійкими стереотипами свідомості, що згодом посприяло створенню єдиної політичної концепції консерватизму. Власне, це була спроба створити альтернативу революційним змінам, довести, що консерватор теж мислить у категоріях системи [1, р. 95].

Розвинув положення К. Манхейма С. Хантінгтон, виділивши три підходи до ідентифікації консерватизму: 1) «автономний» (консерватизм постає психологічною установкою, незалежною від конкретних обставин); 2) «ситуаційний» (консерватизм розглядається як ідеологія, яка протидіє небезпеці повалення будь-якого існуючого ладу; 3) «аристократичний» (йдеться про реакцію на буржуазну революцію). С. Хантінгтон визначив основні принципи і цінності, характерні для консерватизму.

Посилення позицій правих і консервативних сил у більшості розвинених країн проявилось у виробленні загальних соціально-філософських та ідейно-політичних принципів і установок, в активізації їх зусиль у консолідації та координації на міжнародному рівні. Свідченням цього може бути створення у 1983 р. Міжнародного демократичного союзу, який об'єднав консервативні партії Західної Європи, Республіканську партію США, Ліберально-демократичну партію Японії, а також австралійських консерваторів. М. Тетчер вітала новий «консервативний інтернаціонал як великий осередок думки і духу».

У цілому у більшості варіантів сучасного консерватизму можна виділити неоконсерваторів, нових правих, традиціоналістських або патерналістських консерваторів. При цьому слід зазначити, що у низці країн окремі угруповання нових правих і частини неоконсерваторів за комплексом питань, пов'язаних із соціально-економічною сферою та роллю держави у регулюванні економіки йдуть настільки далеко, що їх, як правило, об'єднують у радикалістські течії консерватизму.

Особливістю сучасного консервативного ренесансу є те, що консерватори виступають ініціаторами змін. Неоконсерватори проявляють високий рівень гнучкості та прагматизму, а також вміння пристосовуватися до нових умов.

При цьому вони відчувають настрої широких мас, які вимагають вживання заходів проти застою в економіці, безробіття, стрімко зростаючої інфляції, марнотратного витрачання державних коштів, негативних явищ у соціальному житті.

Найпопулярніше гасло консерваторів: «Закон і порядок». Закон і порядок у державі характерні для сильної держави. У сильній державі влада і бізнес розділені, а політична модернізація є передумовою цього. Політична модернізація передбачає зміни у найважливіших сферах: правоохоронної, охороні здоров'я, освіті. Оскільки ці сфери стосуються практично усіх людей, тому вони повинні піддаватися трансформації.

Ідейно-політичній доктрині українського консерватизму властиві такі основоположні світоглядні настанови: прагнення зберегти національне середовище українців – мову, культуру, традиції, релігію тощо; переконання у необхідності відродження незалежної української держави як традиційної форми існування спільноти; надання переваги життєвому досвіду, а не абстрактним схемам у державотворенні, визнання недосконалості людської природи і т. ін.

Найбільшими цінностями української консервативної доктрини є держава, нація, релігія, еліта, приватна власність, порядок, авторитет влади, патріотизм, а головними політичними принципами – традиціоналізм, ієрархічний устрій, елітаризм тощо. Ці та інші ідеї, цінності, принципи зазнавали змін у процесі історичного розвитку й модифікувалися відповідно до вимог простору і часу. Еволюція доктрини українського консерватизму сприяла виникненню нових ідейно-політичних напрямів, зокрема українського неоконсерватизму.

Політична модернізація в Україні відбувалася у складних умовах саморуйнування однієї політичної системи та виникнення нової. Складової нової політичної системи було формування партійної системи. Найбільший інтерес для нашого дослідження, безумовно, мають партії консервативного спрямування. Важливо зазначити, що в основу програмових засад було покладено великий спектр

різновидів консерватизму, зокрема «неоконсерватизм», «ліберальний консерватизм», «український національний консерватизм», «український консерватизм», «поміркований націоналізм», «націонал-консерватизм».

Н. Козак у дисертаційному дослідженні «Український консерватизм: історія і сучасність» у структурі сучасного українського консерватизму станом на 2001 р. виділяла три напрями: консервативно-демократичний або неоконсервативний, традиційний або традиціоналістський і консервативно-радикальний. На її думку, найширше представлений перший напрям, в якому можна виокремити ряд гілок: християнсько-демократичну (Республіканська Християнська партія (РХП), Християнсько-демократична партія України (ХДПУ), Українська християнсько-демократична партія (УХДП), частково Всеукраїнське Об'єднання Християн (ВОХ), Християнсько-народний Союз (ХНС), Християнсько-ліберальний Союз (ХЛС)); національно-демократичну (Народний Рух України (НРУ), Українська Республіканська партія (УРП) до 1995 р., частково Соціал-демократична партія України (СДПУ), Демократична партія України (ДемПУ); реформістську (Партія «Реформи і порядок» (ПРП)); екологічну (Партія Зелених України (ПЗУ)). На переконання Н. Козак, хоча політичним програмам цих організацій, крім консервативних і неоконсервативних ідей, притаманні окремі принципи лібералізму та неолібералізму, їхнім основним завданням є побудова парламентськими методами демократичної правової Української держави [2, с.12].

Українська Консервативна Республіканська партія (УКРП) та Українська Республіканська партія (УРП) до 1995 р. належали до консервативно-радикального напрямку і використовували авангардні методи діяльності. Характерними рисами їхньої політики була вимога конституційного закріплення державної ідеології, надання пріоритету представникам української нації у кадровій політиці, орієнтація на власні модель і сили при реформуванні суспільства.

Традиційний або традиціоналістський напрям представлений був Українською Національною Консервативною

партією (УНКП) та Конгресом Українських Націоналістів (КУН), які, власне, представляли центр консервативного спектра. Діяльність цих організацій переважно зосереджувалася на національних проблемах, що виявлялися у пропагуванні збереження національної культури, мови, релігії, розвитку освіти й науки, реалізації національних інтересів тощо.

Процес становлення української багатопартійності розпочався наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Для розкриття теми нашої статті вважаємо за доцільне проаналізувати лише окремі найбільш яскраво виражені партії консервативного спрямування. Доречним буде зазначити, що на початку ХХ ст. формування політичних партій здійснювалося наступним чином: спочатку – соціалістичні, за ними – ліберальні і тільки згодом – консервативні. Натомість наприкінці ХХ ст. першою зареєстрованою партією ще в УРСР була Українська Республіканська партія (5 листопада 1990 р., реєстраційний номер 4), яка у програмі мала чітко виражене консервативне спрямування. Згідно із Програмою, Українська Республіканська партія виступала як носій традиційних консервативно-ліберальних і християнських цінностей, як партія респектабельного націонал-консерватизму, виваженого радикалізму. Прийняття УРП до Інтернаціоналу Християнської Демократії означав визнання міжнародною спільнотою позицій партії як таких, що відповідають ідеалам християнської демократії, неоконсервативної за суттю своєю ідеології [3, с. 26].

Українська Республіканська партія позиціонувала себе як правоцентристська партія. У Програмі «Держава, нація, свобода. Концепція діяльності УРП в нових умовах» зазначалося, що характерною рисою правоцентристських партій Європи є те, що їхнє ідейне обличчя формується під впливом ідей неоконсерватизму та християнської демократії [3, с. 27]. Важливо зазначити, що у програмі партії дається детальний аналіз сучасного неоконсерватизму, який характеризується такими специфічними рисами, як послідовне дотримання національних традицій і безперервності розвитку, повага до правових способів

діяльності і розумного правопорядку. Спільними ж рисами неоконсерватизму та деяких інших демократичних ідеологій є визнання індивідуальних прав і свобод, необхідності широкої приватизації та лібералізації економіки, правової демократії та ідейного плюралізму в суспільстві. Тож, проголошуючи український неоконсерватизм як бажаний майбутній курс УРП, партія відображає об'єктивні тенденції суспільного розвитку [3, с. 27].

Оскільки УРП у програмовому документі досить детально проаналізувала явище неоконсерватизму, вважаємо за доцільне, викласти його у повному обсязі. Неоконсерватизм у викладі УРП розумівся наступним чином:

– УРП визнає поєднання принципів українського національного традиціоналізму та загальнолюдського досвіду. Нація – найбільш природне середовище для розвитку людської особистості, необхідне для її повноцінного самовияву, тому збереження й розбудова української нації є одним із основних завдань УРП. Партія виступає проти асиміляції націй і створення наднаціональних спільнот усупереч логіці суспільно-історичного розвитку. Це свідчить про неоконсерватизм у національному питанні;

– УРП виступає за відродження українського національного досвіду в державотворчому процесі. Прагнення до демократичного державного ладу – традиційне для українців. При побудові місцевого самоврядування, адміністративно-територіального поділу, визначенні державного устрою тощо слід ураховувати віковічні доцентрові устремління українського народу до соборної унітарної держави;

– неоконсерватизм УРП в економіці полягає в тому, що ми виступаємо за пріоритет приватної власності, її святенність і недоторканність, максимальне сприяння розвитку приватного підприємництва, особливо національного. Вирішальною умовою розвитку науково-технічного прогресу й ефективного засвоєння його результатів є інститут приватної власності. Тож необхідна широка приватизація, повернення державної власності народові. Акціонерна ж форма й розвиток малого бізнесу дають змогу перетворити якомога більшу кількість громадян у приватних власників;

– неоконсерватизм у сфері екології полягає в проголошеній УРП необхідності пріоритету екології над економікою;

– ми виступаємо за відродження релігії, яка завжди відігравала в житті українського суспільства традиційно важливу роль. Ми – за відродження й поширення принципів і норм християнської етики та моралі. У цьому полягає неоконсерватизм УРП в релігійній і морально-етичній сфері;

– партія виступає за відродження віковичних українських традицій, звичаїв, обрядів, за відродження української мови і її повноцінне функціонування як єдиної державної мови;

– пріоритет у вихованні дітей має сім'я, а основним завданням виховання є формування свідомого патріота України, морально чистої і зрілої людської індивідуальності. У цьому полягає наш неоконсерватизм у культурно-освітній сфері;

– неоконсервативний характер УРП проявляється в нашому баченні України в майбутньому як держави миролюбної, але сильної;

– слід відзначити закономірну для української нації повагу до людської індивідуальності. Споконвічне прагнення нашого народу до самобутності й свободи, що лягли в основу західних демократій, є традиційним. Для українського народу також традиційно важливу роль відігравала громада. Враховуючи це, ми виступаємо за побудову громадянського суспільства і гармонійне поєднання його інтересів із державними інтересами;

– безумовно, підтримуючи Загальну декларацію прав людини ООН і поцінуючи свободу особи, УРП дотримується принципу поєднання «свободи» й «авторитету», оптимального поєднання права особи і права спільноти (нація, народ, держава тощо). УРП завжди виступала за використання виключно ненасильницьких засобів боротьби, норм міжнародного права. Тож у незалежній Українській державі партія керуватиметься правовими засадами, визнаючи парламентаризм основним засобом своєї діяльності [3, с. 27–28].

У програмі наголошувалося, що поняття українського неоконсерватизму найповніше і найчіткіше відобразатиме майбутнє ідейне обличчя УРП і визначатиме напрям розвитку політичної філософії партії [3, с. 28]. Враховуючи близькість неоконсервативного курсу європейських країн, УРП бачила себе у незалежній соборній демократичній правовій державі як неоконсервативну партію.

Зовсім не випадково, ми дозволили собі у невеличкій за обсягом статті дати таке широке трактування категорії «українського неоконсерватизму» Українською Республіканською партією тому, що ці теоретичні постулати незабаром стануть бібліографічною рідкістю, враховуючи той факт, що найстаріша зареєстрована партія новітньої України перестала існувати, об'єднавшись з Політичною партією «Українська платформа» (2009, № 169-п.п.) створили Політичну партію Українська платформа «СОБОР».

Серед шести політичних партій, створених упродовж 1992 р., дві партії мали не лише консервативне спрямування, а й термін «консерватизм» містили їх назви. Це були – Українська Консервативна Республіканська партія (УКРП, зареєстрована 21 липня 1992 р., реєстраційний номер 270) і Українська Національна Консервативна партія (УНКП, зареєстрована 30 жовтня 1992 р., реєстраційний номер 318). Згідно із Програмою, Українська Консервативна Республіканська партія стояла на засадах т. зв. «поміркованого націоналізму». У західних виданнях консервативних республіканців називають «націоналістами», оскільки пріоритетом для УКРП була Українська нація. УКРП вважала, що макроосною держави має стати відроджена українська нація, мікроосною – здорова морально, фізично міцна українська родина, виплекана на національних і християнських традиціях. Міцна родина – міцна держава, здорове суспільство. УКРП вважала ідеї українського націоналізму витвором генія українського народу. УКРП репрезентувала себе як націоналістичну лідерську партію, яка не в змозі була модернізувати свою ідеологію відповідно до тогочасного стану України. 12 грудня 2001 р. черговий з'їзд УКРП прийняв рішення про самоліквідацію партії та запропонував її членам вступити до Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина».

Українська Національна Консервативна партія виникла у результаті об'єднання Української національної партії, Республіканської Партії України та Української Національно-Демократичної Партії у червні 1992 р. УНКП сповідувала «український національний консерватизм» і проголошувала себе послідовниками ідеологів українського консерватизму В. Липинського, С. Томашівського, В. Кучабського та ін. Партія не була прихильником монархізму, однак висувала гасло авторитарного традиціоналізму. «Націоналізм у теорії українських консерваторів є процесом політичної самореалізації народу. Витоком українського націоналізму є українська Традиція, тобто в глибинній сутності своїй він є тотожний національному консерватизмові. У тодішніх політичних умовах перед українським націоналізмом постало нове стратегічне завдання – оволодіння соціальною та економічною сферами і прийняття конкурентного виклику цивілізованих націй. Саме на цьому зосереджував увагу національний консерватизм. У цьому полягала його відмінність від інтегрального та демократичного націоналізму. 30 листопада 2009 р. Український центр консервативної політики провів науково-методологічний круглий стіл: «Консерватизм в Україні: минуле, сучасне, майбутнє», організатором якого був голова УНКП О. Соскін. Він розповів історію створення та діяльності УНКП, яка, на його думку, нині є єдиною в Україні консервативною партією. О. Соскін наголосив, що «консерватизм – це креативна ідеологія, яка ментально притаманна українській нації. Саме консерватизм є єдиною ідеологічною парадигмою в сучасних умовах, на якій мусить будуватися Українська держава, що стане конкурентоздатною у світовому середовищі і зможе відповідати новітнім викликам глобалізації та інформаційно-технологічної революції, з якими зіткнулася нині світова спільнота» [4].

У 1993 р. була створена Конституційно-демократична партія (КДП, зареєстрована 14 травня 1993 р., реєстраційний номер 457). Основою ідеології КДП був ліберальний консерватизм, який скептично ставиться до людської природи і тому вважає головною цінністю свободу [3, с. 121]. 16 вересня 2005 р. на позачерговому VII-му з'їзді

Конституційно-демократичної партії у м. Нікополі (Дніпропетровської обл.) відбулася зміна назви партії на Партія «Віче». Відповідно відбулася зміна програми партії. У зверненні Партії «Віче» зазначалося, що партія створюється із самого народу, на базі Конституційно-демократичної партії – однієї з найстаріших в Україні та стає політичною командою громадського руху «Віче України». Проголошувалося, що вона братиме участь у наступних парламентських виборах. Передбачалося, що майбутні депутати Верховної Ради України і місцевих рад від партії «Віче», втілюватимуть у життя ідеї «Плану розвитку України». Однак «Плану розвитку України» реалізований не був.

Власне, після 1993 р. партії з яскраво вираженою консервативною ідеологією не створювалися упродовж кількох років. Виключенням став Християнсько-народний Союз (ХНС, зареєстрована 27 березня 1997 р., реєстраційний номер 840), який визначив своєю політичною метою побудову в Україні такого суспільства, в якому б найшли втілення християнсько-демократичні цінності, в якому б синтез кращих елементів консерватизму та лібералізму, національної ідеї та соціального вчення Церкви став основою добробуту всіх і кожного і створив здоровий соціальний організм [5, с. 569–571].

До кінця 1990-х рр. партійні консервативні проекти терпіли невдачу. Консерватизм як ідеологія був неактуальним, і долею консервативних партій виявився виключно кон'юнктурний – «ситуативний» консерватизм. Це був своєрідний консерватизм «йдуть партій», для яких «консервування поточної ситуації» було останньою соломинкою. Соціологічне дослідження, проведене УНІАН у січні 1996 р. у Києві та чотирьох регіонах України, виявило, погляди яких політичних організацій збігаються з поглядами населення. З позицією Комуністичної партії України солідарність висловили 18 % опитаних, Народного Руху України – 13 %, Соціалістичної партії України – 8 %, Соціал-демократичної партії України – 7 %, Селянської партії України – 5 %; Демократична партія України та Республіканська Партія України – по 4 %, УНА-УНСО – 3,5 %, Трудовий конгрес України – 3 % [6]. Про підтримку консервативних партій не йшлося загалом.

У 2005 р. була створена Українська консервативна партія (УКП зареєстрована 25 березня 2005 р., реєстраційний номер 124-п.п.) у програмі зазначалося: «Ідеологічним типом українського суспільного розвитку є ідеологія національного консерватизму, що ґрунтується на традиційній християнській моралі, духовних цінностях і засадах патріотизму, національної єдності, міцності шлюбно-сімейних відносин, верховенстві закону, свідомому виборі історичної національної долі» [3, с. 599]. Стрижнем діяльності Української консервативної партії є реалізація української національної ідеї. Члени партії розуміють її як здійснення права українського народу на створення соціального ладу, який би гармонізував інтереси індивідууму та соціальних груп на принципах ідеології українського консерватизму, ставки на культуру титульної нації у всіх сферах діяльності суспільства. Лише на основі реалізації української національної ідеї Україна зможе увійти до співтовариства найрозвиненіших держав світу [3, с. 600].

У «Заяві Української консервативної партії щодо політичної стратегії на виборах березня 2006 року» зазначалося, що Українська консервативна партія твердо стоїть на тому, що єдиним ідеологічним орієнтиром і інструментом розбудови Української Держави є український консерватизм, який базується на духовних цінностях і засадах національного патріотизму, традиційній християнській релігії, етнічній єдності, міцності шлюбно-сімейних відносин, верховенства права, свідомому виборі людиною, народом власної історичної долі [7, с. 12]. Як колективний носій ідеології національного консерватизму Українська консервативна партія вважає принципово важливим відкрито і чесно вказати на політичні партії, блоки, сили, з якими за жодних обставин не може бути нашого єднання чи співпраці, і з якими така співпраця можлива і навіть необхідна, зокрема й згодом [7, с. 12]. Доречним буде зазначити, що останніми роками активністю діяльність партії не відзначається.

Таким чином, є усі підстави стверджувати, що особливістю українських партій консервативної орієнтації кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. переважало у них домінування

національно-культурних цінностей, захист національних інтересів при очевидній недооцінці соціально-економічних засад та інтересів. Водночас варто наголосити, що у жоден період двадцятиліття української багатопартійності серед партій консервативної орієнтації не було консолідуючої та домінуючої партії, партії, яка б претендувала на авангардну роль. Для переважної більшості з них характерний був яскраво виражений національно-культурний і етатистський пріоритет у ціннісних орієнтаціях, який обмежував їхні політичні й електоральні можливості. Немає підстав вважати партії консервативного спрямування, які діяли або продовжують діяти в Україні традиціоналістськими чи модерністськими. На нашу думку, вони такими не є.

1. Mannheim C. Essay on Sociology and Social Psychology. – N.Y., 1953. – P. 95.

2. Козак Н. Український консерватизм: історія і сучасність : автореф. на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Львів, 2001. – С. 12.

3. Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 р.). – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – С. 26.

4. Консерватизм в Україні: минуле, сучасне, майбутнє. Науково-методологічний круглий стіл, м.Київ, 24 квітня 2003 р.// <http://uncr.soskin.info/material.php?pokaz=572>

5. Християнсько-народний союз Політичні партії України. – К. : «К.І.С.», 1999. – С. 569–571.

6. Всеукраинские ведомости. – 1996. – 29 февраля.

7. Заява Української Консервативної партії щодо політичної стратегії на виборах березня 2006 року // Персонал-плюс. – 2005. – № 52. – С. 12.